

روش‌شناسی مطالعات حوزه اخلاق در مکتب امام صادق (ع)

احد فرامرز قراملکی

استاد دانشگاه تهران

چکیده

اخلاق از مهمترین بخش‌های تعلیمی و تربیتی مکتب امام صادق (ع) است و سیره نظری و عملی آن حضرت از منابع مهم در اخلاق پژوهی است اما بهره‌مندی از این گنج معرفتی محتاج اخذ رهیافت مناسب به کار بستن روش اثربخش و ابزارهای کارآمد است. مطالعات مساله‌محور بیشترین کارآمدی در دستیابی به مبانی و نظام اخلاقی در مکتب امام صادق (ع) را داراست و مطالعات معطوف به نظریه‌ها و ردیابی نظریه‌های رایج کمترین اثربخشی را داراست. محقق به جای ردیابی نظریه سلامت یک مؤلفه‌ای زکریای رازی در طب روحانی یا نظریه چهار مؤلفه‌ای سلامت دوانلو می‌بایست مساله‌ای مانند معطوف بودن تعالیم اخلاقی امام صادق (ع) به سلامت را پژوهش کند. مطالعه مساله‌محور محقق را به تیزبینی و جزء‌گرایی سوق می‌دهد و اگر چنین مطالعه‌ای با رهیافت سیستمی‌نگر همراه نگردد سبب آفت تحویلی‌نگری یا تقلیل‌گرایی می‌شود. در رهیافت سیستمی می‌توان بر حسب نقشه جامعی پژوهشی و الگوهای متربط، نظام معرفتی اخلاق را از حیث مبانی، نظریه‌ها و لوازم و تعامل درونی آنها مورد تحلیل قرار داد. اگر در اخلاق مکتب امام صادق (ع)، حقوق صاحبان حق، بایسته‌های اخلاقی را تعریف می‌کند، در نگرش سیستمی و مطالعه مساله‌محور از طرفی هر یک از حق‌ها به صورت جزئی و متمایز تحلیل می‌شوند و از طرف دیگر، حقوق صاحبان حق در همه شوون رفتار ارتباطی درون شخصی، بین شخصی و برون شخصی در محیط‌های مختلف حیات آدمی (زندگی شخصی، خانواده، زندگی شغلی، جامعه و مناسبات سیاسی) مورد توجه قرار می‌گیرد و علاوه بر مساله انسجام در این نظام معرفتی، به تعاملی که در این نظام بین حقوق صاحبان حق نیز توجه می‌شود. به عنوان نمونه، اگر حقوق صاحبان حق بر حسب کرامت ذاتی انسان تعریف می‌شود آیا می‌توان دیگر شوون اخلاقی

مانند رفتار اخلاقی یا محیط زیست طبیعی و نباتی و حیوانی را نیز تحلیل کرد؟ و آیا این ابعاد مختلف، وحدت و جهت‌گیری نظام اخلاقی را تأمین می‌کند؟ در مطالعات اخلاقی در مکتب امام صادق(ع) رهیافت ترکیبی مساله‌محور و سیستمی‌نگر اثربخش است اما به لحاظ روش، اگرچه در ظاهر امر روش تحلیل منطقی تنها طریق فهم و درک تعالیم اخلاقی امام صادق(ع) است اما در واقع این حصرگرایی روشی می‌تواند ژرفا و ابعاد گوناگون تعالیم اخلاقی آن حضرت را پنهان سازد. به عنوان نمونه، تمایز خودشناسی به منزله یک فرایند و خودانگاشت به منزله حاصل این فرایند (ره‌آورد روان‌شناسی تجربی جدید) می‌توان پرتوی در فهم عمیق‌تر آموزه‌های امام صادق(ع) در خصوص خودشناسی و محاسبه نفس باشد.

کلید واژه: مکتب امام صادق(ع)، اخلاق کاربردی، مساله‌محوری، نگرش سیستمی، مطالعه تطبیقی،

روان‌شناسی اخلاق، مطالعه تحلیلی منطقی.